

abandoned their language and embraced the language of the conquered. In the later centuries Castellano and the language of the Île de France strangled the regional languages and rose to become the national languages. This was not the case with Croatian that, being the language of a semi barbaric people, drove Latin and Greek back into the cities and spread in the countryside accepting the Greek and Latin influences in the translation of the Holy Mass. Rome did not relay to this recent language and translations fearing heresies and then the newborn church language were used in literature. Croats were the first among the Slavs to develop a profane literature. In the subsequent centuries, Croatian rose to become one of the languages of communication at the Doge's Palace in Venice and at the Sublime Porte in Istanbul. It even served as language of communication between the Holy See and the Patriarchate of Moscow with Mate Karaman, the Archbishop of Zadar, serving in Rome as the person responsible for Eastern Christianity. In recent times, following the emigration of millions of Europeans to the overseas countries, and as one of the consequences of globalisation, the speakers of Croatian are living all over the world. After the fall of Communism they are again a part of our national body.

VUKOM PROTIV TEHNOLOGIJE

Zvonimir Radić

Uvod

Tehnologija, znanost o tehnokružju (engl. *techno sphere*), zaslužuje u jezikoslovlju posebnu pozornost, jer se u tehnologiji svakodnevno stvara obilje novih pojmova koje ljudi u svom svakodnevnom životu prihvaćaju zato što u tom tehnokružju žive. Svaki od tih pojmova zahtijeva jednoznačni naziv. No, bitna značajka tih naziva nije samo njihova jednoznačnost, nego i bogatstvo njihove lako utvrdive tehnološke kontekstualnosti. Posljednje znači da umnim čitanjem tehnološkoga naziva nastaju u svijesti čitatelja brojne asocijacije koje pobuđuju tehnološke stvaralačke procese.

U današnjem tehnološkom razvoju stvaralačka rješenja nastaju iz zapisanih spoznaja, iz znanja koja se prikupljaju u procesima pisanja i čitanja, s obilnom uporabom simbola i slikovnih prikaza. Takva rješenja ne nastaju iz usmenih predaja, u procesima govorenja i slušanja. Samo se u posebnim, strogo utvrđenim uvjetima potiču tehnološki stvaralački procesi govorom i slušanjem u skupinama jednako obrazovanih i dobro obaviještenih profesionalaca – metodom „razbuktavanja mozgova“ (engl. *brain storming*). To je tehnološka metoda koja daje rezultate samo ako su svi odgovarajući lingvistički problemi u jeziku kojim se u primjeni metode govori dobro riješeni. Zato ona nije predmet ove kratke rasprave o jezikoslovnim problemima hrvatskoga jezika, koji po tehnološkim zahtjevima zahtijevaju bolja rješenja.

Koliko su važni procesi čitanja i pisanja u tehnološkom razvoju najbolje se zapaza ako se usporede pojedine ljudske zajednice različite jezične povijesti. U tehnološkom

razvoju najviše zaostaju one zajednice koje su se zaustavile na procesima govorenja i slušanja, zanemarujući procese pisanja i čitanja. To je, na primjer, ljudska zajednica Aboridžina u Australiji. Oni su govornu i likovnu kulturu toliko razvili da se na toj aboridžinskoj osnovi danas izgrađuje australski nacionalni identitet. No, zbog zanemarivanja pisanja i čitanja, u tehnologiji su sasvim zaostali, a priključak im je otvorio tek engleski pisani jezik.

Ako se današnji stvaralački procesi u tehnologiji potiču pretežito procesima pisanja i čitanja, a tek u posebnim okolnostima procesima govorenja i slušanja, tada je prijeko potrebno u svakom pojedinom jeziku uspostaviti prikladan odnos između pisanja i izgovaranja tehnoloških naziva. Pogrješnim se pisanjem može bitno otežati tehnološko stvaralaštvo u svakom od tih jezika. To je posebno važno u hrvatskom jeziku, koji još uvijek luta bespućima tehnološki neopravdanoga načela koje su nametnuli sljedbenici srpskoga jezikoslovca Vuka Stefanovića Karadžića, a koje glasi: „Piši kako govoriš!“ Po tehnološkim kriterijima tako smo duboko zalutali u primjeni tog načela da nam je ortoepsko pravilo jednačenja po zvučnosti ušlo u pravopisnu normu i promijenilo pravilno pisanje tehnoloških naziva *jednačba* i *svjedočba* u izobličeno pisanje tih naziva *jednadžba* i *svjedodžba*.

Zanemareni stvaralački procesi u tehnologiji

Veliki francuski jezikoslovac Gustave Guillaume, razlučujući pojam govora od pojma jezika, napisao je:

„I dok diskontinuirani govor ograničava svoju prisutnost na trenutnost, dužim ili kraćim nepravilnim intervalima koje u prostiranju vremena označava pojava govorenja (parole) (vanjskog i tjelesnog ili nutarnjeg i netjelesnog), jezik naprotiv stalno boravi u misaonom čovjeku komu on pruža – bez uvjeta trenutnosti i bez mogućnosti da ovaj opozove njegovu prisutnost, budući da mu ta mogućnost izmiče – sredstva da izrazi, ako smatra prikladnim, ono što je trenutno pojmio.“¹

Guillaume je time u jezikoslovlje uveo treći tip jezičnih komunikacijskih procesa uz dva već dobro znana: uz prvi tip procesa govorenja sa slušanjem i drugi tip procesa pisanja s čitanjem. Taj treći tip komunikacijski je proces između svjesnoga promišljanja i podsvjesnoga stvaralaštva. U tehnologiji sve što „u misaonu čovjeku“ prelazi iz podsvijesti u svijest događa se u jeziku, u onom jeziku koji tom misaonom čovjeku „pruža... sredstva da izrazi, ako smatra prikladnim, ono što je trenutno pojmio.“ Ako ta sredstva za treći tip komunikacijskih procesa u tehnologiji ne pruža govor (osim u iznimnim okolnostima), zaključak je nedvosmislen: u tehnologiji jezik nastaje na nekoj drugoj osnovi, različitoj od govorne: jezik nije ni govor zabilježen nekim novim simbolima, nije to pisanje postojećim simbolima *onako kako se govori*.

¹ Guillaume, G., 1988., Principi teorijske lingvistike. Zbirka neobjavljenih tekstova priredena u suradnji i pod vodstvom Rocha Valina, Globus, Zagreb, str. 132.

Prije nastavka rasprave o značajkama jezika za ljude koji žive u suvremenim tehnokružjima – uz uvažavanje Guillaumeova razlikovanja između govora i jezika – potrebno je razmotriti opravdanost te rasprave u jezikoslovlju glede utjecaja tehnološkoga razvoja na razvoj suvremenog književnog (standardnog) hrvatskog jezika. To je potrebno poglavito zato što vukovsko načelo ne znači samo primjenu ortoepških pravila u pravopisu, nego i prihvaćanje naziva nekog novog pojma tek nakon dokazane govorno-medijske uporabe njegovog naziva. U hrvatski jezik ulazi samo ono što je dovoljno puta izgovoreno i to tako kako je izgovoreno.

Kada tehnološki razvoj u svijetu, kojime se mijenja radna i životna okolina svakog čovjeka, ne bi snažno utjecao na hrvatski standardni jezik, tada bi hrvatsko jezikoslovlje moglo za tehnološke nazive prihvatiti iste kriterije kao i za ostale, ne-tehnološke nazive. Utjecaj je, međutim, toliko snažan da engleski nazivi ulaze u hrvatski jezik nezaustavljivo i bez kriterija po kojima se jezik razvija po Guillaumeovim načelima.

U tehnološkim stvaralačkim procesima i u procesima primjene rezultata tuđih tehnoloških stvaralačkih procesa nastaju u Hrvatskoj novi pojmovi čiji nazivi moraju istodobno zadovoljiti hrvatske jezikoslovne i hrvatske tehnološke kriterije. Što znači zadovoljiti hrvatske jezikoslovne kriterije prilikom tvorbe novoga naziva detaljno je raspravio Stjepan Babić u svom opsežnom djelu *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*.² Zadovoljavanje hrvatskih tehnoloških kriterija zahtijeva, pak, posebno tumačenje, počinjući s odgovorom na pitanje zašto postoje posebni hrvatski tehnološki kriteriji, ako je tehnika univerzalna – kao što svatko zna iz osobnog iskustva koristeći se mobitelom, računalom ili automobilom.

Tehnologija kao znanost o tehnokružju otkriva da svako tehnokružje ima snažna nacionalna obilježja zato što o nacionalnom društvenom sustavu ovise procesi stvaranja, primjene i održavanja univerzalne tehnike u tom okružju.³ U dijelovima političkih, kulturnih, socijalnih i drugih nacionalnih društvenih odnosa stvaraju se prijeko potrebne prilagodbe za nova tehnokružja. Pri tome su vrlo utjecajni motivacijski potencijali generirani društvenim odnosima za sve tehnološke aktivnosti: od stvaranja vlastitih tehnoloških rješenja, preko primjene vlastitih i tuđih tehnoloških rješenja do održavanja novonastaloga tehnokružja. Motivacijski potencijali za timsko tehnološko stvaralaštvo i timsku međunarodnu tehnološku suradnju zauzimaju u tim odnosima istaknuta mjesta.

No, nacionalni društveni ustroj ostvaruje i druge dalekosežne utjecaje na nacionalno tehnokružje. To čini političkim rješenjima posebno u područjima gospodarstva i kulture, ali i promišljenim ili nedovoljno promišljenim strukovnim rješenjima u pojedinim društvenim djelatnostima. Važna skupina tih političkih i strukovnih utjecaja odvija se u djelatnosti nacionalnoga jezikoslovlja.

² Babić, S., 1991., *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Globus, Zagreb

³ Radić, Z., 2000., *Sudbonosna nacionalna tehnologija*. Izvori, Zagreb

Problemi s tehnologijom u hrvatskom jezikoslovlju nastaju nametanjem tehnološki neprikladnih političkih rješenja, ali i nedovoljno promišljenim jezikoslovnim rješenjima koja se čine odumirućim kompromisima, premda to ne mogu biti. Neprikladna politička rješenja koja vode nasilnom izjednačavanju dvaju različitih jezika, hrvatskoga i srpskoga, nisu prihvatljiva, te nisu predmet daljnjeg razmatranja. Nedovoljno promišljena jezikoslovna rješenja mnogo su opasnija,⁴ jer nastaju zbog nerazumijevanja tehnokružja i društvenih odnosa prema njemu.⁵

Najveće poteškoće u promišljanju nastaju iz dva razloga: nejasnim razlučivanjem tehnologije od spoznajnih znanosti, ili uključivanjem tehnoloških procesa među društvene procese.

Tehnologija se razlikuje od spoznajnih znanosti, jer se njome stvara novo tehnokružje u kojemu ljudi žive, dok spoznajne znanosti nemaju tu zadaću. To znači da spoznajne znanosti mogu imati svoje jezike znatno različite od književnoga (standardnoga) jezika, dok tehnologija to ne može. Istodobno tehnologija jest znanost s najstrožim jezičnim zahtjevima koji ne ovise o društvenom prihvatanju tehnokružja sa svim strogim pravilima ponašanja u njemu.

Iz svega što je navedeno mogu se izvesti hrvatski tehnološki kriteriji za pridjeljivanje hrvatskih naziva novim tehnološkim pojmovima koji nastaju u hrvatskom tehnokružju. Detaljna bi se rasprava o tim kriterijima opsegom mogla usporediti s citiranim djelom Stjepana Babića, ali je za ovu raspravu o ulozi jezikoslovlja u tehnološkom razvoju dovoljno izdvojiti načela po kojima oni nastaju.

Prije svega, jednoznačni nazivi u tehnologiji moraju biti pridijeljeni novim pojmovima u trenucima njihova nastajanja, i ne smiju se mijenjati. Svaka sumnja u jednoznačnost naziva, ili svaka promjena naziva bitno usporava stvaralačke tehnološke procese, remeti primjenu preuzetih tehnoloških rješenja i otežava održavanje uspostavljenoga tehnokružja. Nazivi novih pojmova u tehnologiji tvore onaj jezik Gustavea Guillaumea koji „stalno boravi u misaonom čovjeku komu on pruža... sredstva da izrazi, ako smatra prikladnim, ono što je trenutno pojmio“.

Sinkronizam u stvaranju ili preuzimanju novoga pojma u tehnologiji i pridjeljivanja naziva tom pojmu toliko je važan da implicira stvaralačku ulogu jezikoslovca u samom činu stvaranja ili preuzimanja pojma. Nakon što je naziv na taj način nastao, može biti promijenjen samo usmjerenom jezikoslovnom ili tehnološkom raspravom, a ni u kom slučaju pretežitom upotrebom nekritično izmijenjenog naziva u govoru i pismu koje nastaje po vukovskim načelima.

⁴ Hudeček, L. i M. Mihaljević, 2012., Napomena uz *djelotvorno i učinkovito*, Jezik, god. 59., br. 4., str. 153.

⁵ Radić, Z., 2012., Nazivi *djelotvorno i učinkovito* označavaju dva sasvim različita pojma, Jezik, god. 59, br. 4, str 152. – 153.

Kontekstualni sadržaji tehnoloških naziva

Poželjno je da tehnološki nazivi za nove pojmove budu bogati kontekstualnim sadržajima da bi, kako je već napomenuto, misaonim čitanjem pobudili u svijesti čitatelja asocijacije kojima se nastavlja stvaralački proces u kojemu je novi pojam nastao, ili začinje neko novo poželjno tehnološko stvaralaštvo. To znači da je stvaralački proces nastajanja tehnološkog naziva jednako važan i tehnološki uvjetovan kao i stvaralački proces nastajanja samog pojma kojemu se naziv pridjeljuje.

Izbor pisanog naziva za novi pojam tehnološki je uvjetovan najpoželjnijim asocijacijskim poljem u kojemu naziv, misaonim čitanjem, pobuđuje asocijacije. Taj izbor ovisi o odluci kojim se smjerom nastavak stvaralačkog procesa usmjerava. Tako je, na primjer, novi tehnološki pojam – koji je nastao u engleskim tehnološkim rješenjima i u engleskom jeziku dobio naziv *computer* – u hrvatsku tehnologiju uveden pridjeljivanjem naziva *elektroničko računalo*, koji je tehnološki pogriješan, jer je time bitno izmijenjeno i suženo asocijacijsko polje naziva. Za razliku od hrvatskog jezika, francuski je jezik nazivom *ordinateur* održao i, što više, poželjno proširio asocijacijsko polje engleskog naziva *computer*.

No, u hrvatskom jeziku nije samo izbor naziva novog tehnološkog pojma važan, nego je jednako važno smanjiti na namjanje izmjene i sužavanja asocijacijskih polja pojedinih naziva njihovim gramatičkim promjenama. Tako se, na primjer, nominativ naziva *uloga* i dativ istog naziva, koji glasi (uz primjenu vukovskih načela) *ulozi*, međusobno bitno razlikuju po svojim asocijacijskim poljima. Zato je ta neopravdana promjena slova *g* u *z* tehnološki neprihvatljiva, neovisno o tome kako će se riječ *ulogi* izgovarati.

U hrvatskom jezikoslovlju taj se problem rješava već stoljeće i pol u sukobima vukovskoga fonološkog i hrvatskoga morfofonološkog pravopisa. Raspravljajući na temu tog sukoba u Vijeću za normu hrvatskoga standardnog jezika⁶ Radoslav Katičić, njegov predsjednik, u zapisniku jedne sjednice Vijeća zapisao je i ovo:

„Kako je u hrvatskome pravopisu od zadnjega desetljeća 19. stoljeća ne posve dosljedno, ali čvrsto primijenjeno fonološko načelo, a ono se može provoditi dosljednije od morfofonološkoga, nema baš nikakva razumna razloga danas dirati u tu tradiciju.“⁷

Po tehnološkim kriterijima taj se zaključak ne može prihvatiti. Hrvatska tehnologija generira obilje razloga da se vukovsko fonološko načelo sasvim potisne u korist hrvatskoj tehnologiji neusporedivo korisnijega morfofonološkoga načela. To je, uostalom postalo i prijeko potrebno, jer se nacionalna tehnokružja danas danomice mijenjaju noseći u nacionalne jezike obilje novih tehnoloških naziva, koje govornici standardnih jezika moraju svakodnevno učiti da bi se prilagodili životu u tim tehnokružjima.

⁶ Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika ukinuo je svojom odlukom bez obrazloženja ministar u SDP-ovoj vladi Željko Jovanović 8. svibnja 2012.

⁷ Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika, 2013., Jezik, god. 60., posebno izdanje, br. 2. – 4., str. 72.

Zaključak

Hrvatsko tehno-kružje u svom nastajanju, održavanju i razvoju zahtijeva prikladna jezikoslovna rješenja u standardnom hrvatskom jeziku, usklađena s načelima Gustava Guillaumea o ulozi jezika u stvaralačkim procesima.

Jednoznačnost naziva novih tehnoloških pojmova koji svakodnevno nastaju, sinkronost u nastajanju novih pojmova i njihovih naziva te bogata i razvojno usmjerena asocijacijska polja novih naziva i njihovih gramatičkih oblika – bitne su značajke prikladnih jezikoslovnih rješenja koja se ne mogu ostvariti primjenom vukovskih načela.

Nasilno normiranje hrvatskoga jezika na osnovama vukovskih načela vodi prema civilizacijskoj degradaciji Hrvatske.⁸

Sažetak

Zvonimir Radić, Zagreb

UDK 81'27:811.163.42, stručni rad

primljen 10. svibnja 2013., prihvaćen za tisak 23. listopada 2013.

Using Vuk against Technology

The Croatian techno sphere in its realization, maintenance and development requires specific linguistic solutions supporting the Gustave Guillaume principles of the role of language in creative processes. The requirement cannot be achieved using the principles of phonological orthography, called the Vuk's principles. The forceful application of the last in the Croatian linguistics is going to degrade Croatian civilization achievements.

⁸ Zahvaljujem Tomislavu Nuernbergeru na sugestijama za zaključnu rečenicu.

MATOŠ I LEDOLOMAC NA MATURI

Branka Tafra

Uvod

Otkad je u Hrvatskoj uvedena državna matura, svake se godine pojave neki problemi, neki s razlogom, a neki i bez razloga. Treba odmah na početku reći da u izradi pitanja i u samoj organizaciji sudjeluje dosta ljudi koji taj posao profesionalno odrađuju, ali kako je ljudski griješiti, uvijek je moguća neka pogreška. U ispitnom su materijalu iz hrvatskoga jezika pitanja o jeziku, a vjerujemo da su takva bila i pitanja o književnosti,¹ na maturi 2013. godine bila ispravno

¹ Unatoč tomu što je bilo sporno jedno pitanje koje je naknadno svima priznato.